

İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti

Yaşar ÖZÜCETİN (*)

Sıddık YILDIZ (**)

Özet: II. Meşrutiyet, 23 Temmuz 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tazyikiyle ilan edilmiş ve Cemiyet, devlet işlerinde söz sahibi olmak istemiştir. Ancak, atanan hükümet üyelerinin II. Meşrutiyet öncesi kadrolardan olduğu dikkate alınılırsa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin henüz gerekli kadrolara sahip olmadığı görülmektedir. Said Paşa'nın istifası ile birlikte Kâmil Paşa, Hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. 05.08.1908 ile 14.02.1909 tarihleri arasında yaklaşık yedi aylık bir sadaret döneminin başlangıcında Cemiyet, Kâmil Paşa ile ilişkilerine özen göstermiş ve ilişkilerin zarar görmemesi için gayret etmiştir. Ancak bu ilişkiler, Cemiyet'in Hükümet üyelerinin atanması ile ilgili müdahalesi ve Avcı Taburları meselesi ile zedelenmiş, bu durum Ocak 1909'dan itibaren daha belirgin hale gelmiştir. Kâmil Paşa tarafından Harbiye ve Bahriye Nâzırları'nın görevden alınması; Cemiyet ile Kâmil Paşa arasındaki ipleri koparmış ve 14 Şubat 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yapılan toplantıya Kâmil Paşa'nın iki kez davet edilmesine rağmen Kâmil Paşa, bu toplantılara katılmamıştır. Mecliste hararetle tartışmalar neticesi yapılan güven oylaması ile II. Meşrutiyet devrinde ilk kez bir kabine, büyük bir çoğunluğun verdiği güvensizlik oyu ile düşürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kâmil Paşa, İttihat ve Terakki, Ali Rıza Paşa, Avcı Taburları, Meclis-i Mebusan.

The First Cabinet Brought Down by the Ottoman Parliament in the Second Constitutional Era: The Kamil Pasha Government

Abstract: The Ottoman Constitution was promulgated on 23 July 1908 under the pressure of the Committee of Union and Progress, which desired to take the lead in the state affairs. However, given that the appointed cabinet members were among the cadres of the pre-Constitutional Period, it is obvious that the Committee of Union and Progress still lacked the cadres it was in need. Upon the resignation of Said Pasha, Kamil Pasha was charged with the task of establishing a government. At the beginning of his nearly seven-month term which lasted from 5 August 1908 to 14 February 1909, the Committee was cautious about and took pains to avoid any damage to its relations with Kamil Pasha. Yet, the relations were damaged by the Committee's intervention in the appointment of cabinet members and the issue of Hunter Battalions, which grew more apparent from January 1909 onwards. Removal of the Ministers of War and Navy by Kamil Pasha severed his relations with the Committee. As a result, although he had been sent two invitations, he failed to attend the meeting held in the Ottoman Parliament on 14 February 1909. Through the vote of confidence taken following heated debates in the Parliament, for the first time in the Second Constitutional Era, a cabinet brought down by an overwhelming vote of no-confidence.

Key Words: Kamil Pasha, The Committee of Union and Progress, Ali Rıza Pasha, Hunter Battalions, The Ottoman Parliament.

*) Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
(e-posta: yozucetin@gazi.edu.tr)

**) Tarihçi, Tapu Arşiv Uzmanı. (e-posta: tarihci40@hotmail.com)

I. Giriş

Said Paşa tarafından 22 Temmuz'da kurulan hükümet, 31 Temmuz'da istifa etti ve yerine Said Paşa tarafından yeni hükümet kuruldu. Ancak bu hükümet de beş gün dayanamadı. Said Paşa Hükümetinin 5 Ağustos 1908'de istifa etmesi üzerine (Bayur, 1983: 71-76)¹ Kâmil Paşa, yeni hükümeti kurarak üçüncü kez Sadaret makamına getirilmiştir (Bayur, 1983: 83; Ali Cevat, 1991: 8; Turfan, 2005: 183)². Kâmil Paşa, sadaretinin ilk aylarında İttihat ve Terakki Cemiyeti ve O'nun İstanbul'daki temsilcisi durumunda bulunan Heyeti Mahsus ile istenilen nitelikleri taşıyan ilişkiler içerisinde olmaya gayret etmiştir. 7 Ağustos 1908'de³ de İttihat ve Terakki yönetimi; "Artık Padişaha ve Hükümete itimat edip, ahalinin iş ve güçleriyle meşgul olması ve Hükümet işlerine karışılmaması" (Bayur, 1954: 241-242) şeklinde bir beyanname yayımlayarak Kâmil Paşa Hükümetine olan desteğini kamuoyuna açıklamıştır⁴. Viyana'da yayınlanan "Fremdenblätt" adlı gazetenin 24 Ağustos 1908 tarihli nüshasında çıkan bir haberde; "Genç Türk Komitesi, Kâmil Paşa'ya emn ü itimadı ber-devam olup; Kâmil Paşa'nın şimdiye değin ibraz ettiği faaliyetten memnun olunduğu" (BOA, Fon Kodu: Y.EE... KP, Dosya No: 32, Gömlek No: 3183) ifade edilerek, Cemiyetin de Kâmil Paşa ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya gayret ettiği görülmektedir.

Kâmil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesine kadar geçecek yaklaşık yedi aylık süre içerisinde Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, ilişkilerinin bozulmasının en önemli sebebi; Cemiyetin, Hükümet işlerine müdahale etmek istemesi, daha açık bir ifadeyle Cemiyet'in, Kâmil Paşa Hükümeti'ne karşı, "Gayri Mesul Bir İhtilâl Komitesi" gibi devlet işlerini el altından idare etmeye kalkışmış olmasıdır. (Bayur, 1954: 292; Akşin, 2003: 162)⁵. Bayur'a göre, Hükümetle Cemiyet'in arasının açılmasının temel nedeni; şahsî değil, siyasiyedir⁶. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, üzerinde hükümet sorumluluğu bulunmamasına rağmen, hükümet işlerine müdahale etmesi, hükümet üyelerinin ve memurların atamalarında sık sık telkinlerde bulunmasıdır. Bahsi geçen bu durum, İngiliz Büyük Elçisi Gerard Lowther'in "1909 yılı Türkiye Raporu"nda; "Ocak ayı başlarında çıkan söylentilere göre Kâmil Paşa'nın, yapmış olduğu atama ve hükümet işlerine, Cemiyetin karışmasından Kâmil Paşa rahatsız oluyordu"⁷ şeklinde ifade edilmekte idi. Kâmil

1 II. Meşrutiyet'in ilk Hükümeti olarak sayılan Said Paşa Hükümeti 1 Ağustos'ta resmen göreve başlamıştır. Ancak 4 gün Hükümette kalabilmiştir. Said Paşa'nın iddialarına göre Hükümetin düşmesinin nedeni İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tehditleridir. Bkz., Bayur, I, 71-76.

2 Ali Cevat Bey ise bu tarihi 6 Ağustos olarak belirtmektedir (Hicrî: 9 Recep 1326 – Rumî: 27 Temmuz 1924).

3 M. Naimi Turfan'a göre beyanname 6 Ağustos'ta yayınlanmıştır. Bkz, Turfan 2005: 184.

4 M. Naimi Turfan'a göre ise, İttihat ve Terakki bu beyanname ile "Osmanlı Devleti'ni koruma ve sürdürme yolundaki kararlılıklarını ilan etmiştir." Bkz, Turfan 2005:184.

5 Sina Akşin ise, "İttihat ve Terakki, iktidarı ele almamakla birlikte, denetleme iktidarını ciddi olarak benimsenmişti" demek suretiyle bu bilgiyi desteklemektedir. Akşin 2003: 162.

6 "...iki tarafın arasının açılması meselesi, son tahlilde, şahsî sebepten değil, memleket idaresi tarzına verilecek veçheden doğmuş bulunduğu kolayca anlaşılır", Bayur 1954: 292-293.

7 Rapor için Bkz, British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers From The Foreign Office Confidential Print (Bundan sonra (BDFP) olarak kullanılacaktır), (Ed.: BOURNE, K. ve D.

Paşa, mevcut gelişmelerden bir hayli rahatsız olmuş, ancak O, Cemiyet'in bu tutumuna karşı sabırlı olmaya çaba sarf etmiştir (Armaoğlu, 1999: 605).

Dâhiliye Nâzırlığı görevini yürüten Reşit Akif Paşa'nın istifasından sonra, yerine vekâlet eden Hakkı Bey, kısa bir süre sonra bu göreve asaleten atanmıştır (Akşin, 2003: 162). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'ten Hükümete, Ağustos 1908'de "Merkez-i Umumi" imzalı bir telgraf çekerek yapılan bu değişikliğe itiraz etmiş ve Dâhiliye Nâzırlığı'na Hakkı Bey'in yerine Ferid Paşa'nın atanmasını istemiştir (Bayur, 1954: 247). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hakkı Bey'in mülkiye memurlarını iyi seçemediğini, Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa'nın da dış işlerini, milletin menfaatlerine uygun şekilde savunmadığını ve "zekâdan mahrum" olduğunu ileri sürmüştür. Cemiyet, Zabtiye Nâzırı Sami Paşa'nın da, "bu vazifeye ehil olmadığından" bu nâzırların görevlerinden alınmalarını, yerlerine ise Cemiyetin yapmış olduğu titiz araştırmalar sonucunda belirlemiş olduğu, Ankara Valisi Nuri Bey'in Dâhiliye Nâzırlığına, Hakkı Bey'in Şura-yı Devlet Başkanlığına, Zabtiye Nezaretine ise İstanbul'da Piyade Kaymakamı olarak görev yapan Muhittin Bey'in atanmasının uygun görüldüğünü Kâmil Paşa'ya iletmiştir (Bayur, 1983: 184).

Burada dikkati çeken bir nokta da; Cemiyet'in, yetersizliklerini ileri sürerek kabine-de istemediği Tevfik ve Hakkı Paşaların ileride İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuracağı hükümetlerin Sadrazamları olmalarıdır⁸. Bu durum, dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumiyesi'nin, devlet adamlarını yenilik-eskilik, meşrutiyet-istibdat taraftarı diye ayırmaları veya nitelemelerindeki ikileminin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Bayur, 1954: 248-249; Akşin, 1983: 162-163).

Ayrıca 5 Ekim'de "Geşof Hadisesi" sonucunda Bulgar Presliği'nin, krallığını ilan etmesi; hemen ertesi gün 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklaması, Osmanlı Devleti ve Kâmil Paşa Kabinesi üzerinde tam bir şok etkisi yaratmıştır. Bu iki şokun üzerine 12 Ekim'de Girit halkının, Girit Adasını, Yunanistan'a ilhak kararı alması, Kâmil Paşa Kabinesinin adeta mağlubiyeti olarak görülmüştür (Soy, 2004: 106-107).

II. Kâmil Paşa Hükümeti'nin Düşürülmesi Süreci

II. Meşrutiyet'in ilk Sadrazamı olan Said Paşa'nın istifasında olduğu gibi, Kâmil Paşa Hükümeti'nin istifası da Harbiye ve Bahriye Nâzırlığı meselesi ile ilişkilidir. Harbiye ve Bahriye Nazırlığı ile ilgili Kanun-ı Esasî'nin bazı hükümlerini açıklamaya çalışan Hatt-ı Humayun oldukça etkili oldu. Bu açıklama, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının Sadrazam ve Şeyhülislâm gibi Saray tarafından atanacağı şeklinde idi. Said Paşa, bu iki Nâzırlığa önerilen şahısların, Padişah tarafından uygun görülmemesi neticesi istifa etmiştir (Yalçın

C. WATT)Part, I, Series B, Volume 20, The Otoman Empire Under The Young Turks, 1908-1914, University Publications Of America, 1985. Doc No: 26, s. 109.

8 İttihat ve Terakki Dâhiliye Nezaretinde bulunmasını uygun görmediği Hakkı Bey'i bir buçuk yıl geçmeden 12 Ocak 1910'da sadrazam yapacaktır. Bayur 1983: 83; Tevfik Paşa ise 31 Mart İsyanının ardından Sadarete bırakılacak ve 11 Kasım 1918'de de İttihat ve Terakki tarafından tekrar sadarete getirilecektir. Beydilli 1989: 139-140.

1935: 277). Ancak, Kâmil Paşa, bahsi geçen nazırların atanması hakkını doğrudan kendi üzerine almak istemiş (İrtem, 2003: 85), böylece Kâmil Paşa, II. Abdülhamid'in yapmayı isteyip de yapmadığı bir uygulamayı gerçekleştirmiştir (Karabekir, 1995: 420).

Francis Mc Cullagh'un Kâmil Paşa hakkında yaptığı şu değerlendirme dikkat çekicidir:

“Kâmil Paşa, az rastlanır derecede akıllı bir insandır. Kâmil Paşa'nın yaradılışındaki en baskın özelliği, kişisel yükselme hırslıdır. II. Abdülhamid ile Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının değiştirilmesinde yaptığı kavga, kendi yetkilerini Yıldız'a karşı arttırmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Yaptığı bu değişikliğin sebebi de, Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını değiştirmesi, kendi yetkilerini Meclis'e karşı arttırmak istemesidir” (Mc Culagh, 1990: 43).

Ahmet İzzet Paşa ise anılarında;

“Kâmil Paşa merhumun bu olaylar esnasında Rıza Paşa'nın savaştan çekinmesi, Nazım Paşa'nın ise cesur ve ihtiraslı görülmesinden dolayı, Harbiye Nezaretinde bilinen değişikliğe ihtiyaç duyulduğu söylenmekte ve her iki paşanın birer istifa tezkiresini de delil olarak göstermekte olduklarını bazı yerlerden işittim. Eğer bu rivayet doğruysa, Harbiye Nezaretindeki değişiklikler, Bulgarlarla uzlaştıktan uzun zaman sonra ortaya çıktığına göre, bu esnada Kâmil Paşa'nın yeniden bir olay mı çıkarmak istediği hususu üzerinde düşünülmeğe değer” (Ahmet İzzet Paşa, 1992: 56-57)

diyerek, Kâmil Paşa'nın amacının, açık bir şekilde ne olduğunun anlaşılamadığını ifade etmektedir

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin o günlerdeki düşüncesi; subaylara siyasi hayattan ellelerini çekirtmek, Cemiyeti ve Meşrutiyeti, ordunun yardımından mahrum etmeye çalıştı. Netice itibarıyla bu türlü girişimler de irticayı kuvvetlendirmeye yönelik bir teşebbüs gibi tezahür etmekteydi. Ayrıca ortaya çıkan bir başka sorun da; Meşrutiyetin ilanından sonra Makedonya'dan payitaht'a gönderilen Avcı Taburlarının İstanbul'dan geri yollanmak istenmesidir (Bayur, 1954: 293). 8 Şubat 1909'da Kâmil Paşa, Harbiye Nâzırına, “Yanya'da Etnik-i Etery'a'nın fesadını durdurmak için asker göndermek lâzımsa ve bu yapıldığı takdirde Üçüncü Ordunun zaafa uğramasından korkuluyorsa, esasen o orduya mensup olup İstanbul'da bulunan Avcı Taburlarının gönderilebileceğine”⁹ dair bir tezkere göndermiş olmasındır. Bu tezkere bazı kimselerin şüphelerini arttırmış ve Sadrazam'ın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en büyük dayanağı olan Avcı Taburlarından mahrum bırakarak, onu yok etmek istediği, hatta bununla da kalmayarak, Meşrutiyeti dahi kaldırmak istediği düşüncesini ortaya çıkarmış ve Harbiye Nâzırının değiştirilmesinin de, Avcı Taburları ile ilgili olduğu söylentilerinin dolaşmasına neden olmuştur (Bayur, 1954: 293;

9 Harbiye Nezaretine gönderilen tezkerenin tamamı için Bkz, “Harbiye Nezaretine Yazılan Tezkere-i Sâmiye Suretidir”. (4 Muharrem 1927), Volkan, Nu: 45, 14 Şubat 1909.

Akşin, 1983: 167). Hüseyin Cahit Yalçın, İttihat ve Terakki Cemiyetinin gayri resmi gazetesi olan Tanin gazetesinde bu olay hakkında gayet sert bir yazı kaleme almıştır¹⁰.

Kâmil Paşa'nın, Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını değiştirerek, kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisinden kurtarmaya çalıştığı düşünülebilir (B DFA, Doc No: 26, s. 109). Kâmil Paşa'nın bu yöndeki girişimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni rahatsız etmiştir. Şubat ayına gelindiğinde, Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arası iyice açılmıştır. Kâmil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını değiştirmeye çalışması, Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki gerginliği son haddine getirmiştir. Nitekim Kâmil Paşa, 10 Şubat 1909 (28 Kânunusani 1327) Çarşamba günü, Yıldız Sarayı'na gitmiş ve II. Abdülhamid'den İkinci Ordu Kumandanı Ferik Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine, Hüsnü Paşa'nın da Bahriye Nezareti Vekâletine tayin edilmelerini istemiştir. Kâmil Paşa, Padişaha elinde Bahriye Nâzırı Arif Paşa'nın istifa belgesinin bulunduğunu belirtmiştir. Kâmil Paşa'nın sunmuş olduğu bu belge II. Abdülhamid tarafından kabul edilmişse de Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa'nın değiştirilmesi isteği, Ali Rıza Paşa'nın geçmiş görevlerinde son derece başarılı, liyakat sahibi ve güvenilir bir kişi olduğu; üzerinde bulunan askerî görevi ifâ sırasında da hiçbir kusuru görülmemesinden dolayı azlinin uygun olmayacağı Kâmil Paşa'ya anlatılmak istenmişse de, II. Abdülhamid, Kâmil Paşa'nın bu konudaki ısrarı üzerine Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine atanması talebini istemeyerek de olsa kabul etmiştir (BOA, Fon Kodu: Y..EE..., Dosya No: 94, Gömlek No: 40, Tarih: 19/M/1327). Kâmil Paşa o sırada boş bulunan Maarif Nezaretine de Defter-i Hakanî Nâzırı Ziya Paşa'nın atanmasını talep etmiş ve bu talep de kabul edilmiştir. Yapılan bu atamalar üzerine 12 Şubat'ta Dâhiliye Nâzırı Hüseyin Hilmi Paşa¹¹, Adliye Nâzırı Refik Bey¹² ve Şûra-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa değişen iki nazırın kendilerine önceden haber verilmeksizin değiştirilmesini öne sürerek istifa etmişlerdir. Böylece ortaya bir hükümet krizi çıkmıştır (Yalçın, 1935: 278).

Kâmil Paşa'nın Harbiye Nezaretine atanmasını istediği Nazım Paşa, Volkan gazetesi tarafından da "vatanın en değerli, en namuslu bir askeri" olarak nitelendirilmektedir¹³. Nazım Paşa'nın, Cemiyet'e yakın olmasa bile, en azından istibdat aleyhtarlığıyla tanınmış olması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni güç durumda bırakmıştır¹⁴. İttihat ve Terakki

10 Hüseyin Cahit yazısında, "...Avcı Taburlarını İstanbul'dan göndermeye azmeden, Nâzırları deviren, istikrazları kararlaştıran bu gayr-ı mesul mukarribin heyeti eline kalacak Devlette ne hayır olacaktır?" demektedir. Bkz, Yalçın 1935: 278.

11 Bkz, Volkan, Nu: 43, 12 Şubat 1909.

12 Lowther raporunda "Dâhiliye Nâzırı, Beyan edilen bir üye olmamasına ve meslektaş Adliye Nâzırı istifa etmemiş olmamasına rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yaptı" demektedir. B DFA, Doc No: 26, s. 109.

13 Bkz., "Harbiye Nâzır-ı Sâbık Nazım Paşa", Volkan, Nu: 47, 16 Şubat 1909; ayrıca bkz, Mc Cullagh 1990: 42.

14 Süleyman Kani İrtem, Süleyman Nazif Bey'in "Yıkılan Müessesese" adlı eserinden aktardığına göre, Kâmil Paşa'nın Nazım Paşa'yı Harbiye Nezaretine atamasının nedeni şudur; Bağdeten istiklalini ilan ediveren Bulgaristan'la iclası derdest müzakerelerde devletin hâkimiyet hakkını müdafaa için harbi göze almak icab ederse ordunun ne kadar hazır ve ne derece fedakârlık göstermeğe kadar bu

Cemiyeti, Nazım Paşa'yı İkinci Orduya mensup asker ve subayların desteklediğini düşünerek, Edirne'de bulunan teşkilâtını harekete geçirmiş ve İkinci Orduya mensup subayların Harbiye Nâzırı'nın değişmesinde olumsuz yönde bir etkisinin olamayacağını bir ilan ile düzeltilmesini istemiştir. Bu talep üzerine Edirne teşkilâtı harekete geçmiş, Nazım Paşa'nın herhangi bir makama getirilip-getirilmemesi ve kendisinin atanmasında İkinci Ordu subay ve askerlerinin hiçbir talep ve taraftarlığının olmadığını bildirmiştir (İnönü, 1969: 80; Aklan, 2001: 118).

Bu arada Bahriye askeri ve subayları, yeni Bahriye Nâzırının atamasını kabul etmemiş (*BOA*, Fon Kodu: Y.EE... KP, Dosya No: 86-34, Gömlek No: 3368.) ve İstanbul'da bulunan askerî gemilerin kaptanları Bahriye Nâzırının; "Kanun-ı Esasiye aykırı olarak görevi kabul ettiğini" ileri sürerek; Peyk-i Şevket, Hamidiye, Fethibülend, Asar-ı Tevfik ve Berki Satfet gemileri kumandanları aldıkları kararı, seçtikleri temsilciler aracılığıyla Kâmil Paşa'ya iletmek üzere Bâbiâli'ye göndermişlerdir¹⁵. Bahriye subaylarının seçmiş oldukları temsilcilerden Rauf ve Nafi Beyler, Şeyhülislâm Cemalettin Efendi ve Adliye Nâzırı Hasan Fehmi Paşa'nın da Sadarete bulunduğu bir sırada Sadrazam Kâmil Paşa ile görüşmek üzere Sadaret makamına gitmişlerdir¹⁶. Kâmil Paşa, Sadarete gelen bu subaylara; olayın kendilerine yanlış aktarılmış olabileceğini, Rıza Paşa'nın istifa ettiğini ve Mısır'a tâyin edildiğini; Arif Hikmet Paşa'nın da istifa ettiğini söyledikten sonra, Arif Hikmet Paşa'nın istifasının getirilmesini istemiştir. Kâmil Paşa'nın isteği üzerine Arif Hikmet Paşa'nın istifası derhal gelmiş; getirilen istifa metnini gören bahriye subayları gelen bu istifanın eskiye ait olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Kâmil Paşa bu hususa hiç temas etmeyerek, subaylara, "Hüseyin Hüsni Paşa bahriyelilerin hocasıdır diye tavsiye ettiniz, bunun için vekâleten atadık. Siz onu istemiyorsanız, kimi istiyorsanız söyleyin, zaten vekâlettir" (Karabekir, 1995: 422-423) demesi üzerine, orada bulunan subaylar; "Kendilerinin asker olduğunu, bu hususta görüş belirtmeyeceklerini ve bunun için gel-

lundüğünü Harbiye Nâzırı ile Edirne'deki ikinci Ordu Kumandanından ayrı ayrı tahriren sormuş. Harbiye Nâzırı Rıza Paşa istibdat devrinin uyuşturduğu İkinci Orduyu harbe hazırlamak için daha bir müddet çalışmasına ihtiyaç bulunduğunu bir dereceye kadar mufassal, fakat pek ziyade makul ve müdellel surette bildiriyor, ikinci ordu kumandanı Nazım Paşa ise idaresi altındaki asker kuvvetinin Bulgaristan'a karşı yalnız tesadüfî değil, tecavüzî harekete de muktedir bulunduğunu temin ile her mesuliyeti kendi uhdesine alarak sadrazamı hemen harp ilân etmeğe teşvik ediliyordu. Niçin gizleyeyim; Saf nazarım önünde o gün Nazım Paşa bir kat daha yükselmiş ve büyümüş idi. Nazım Paşa bir dahi idi, Napolyon gibi, belki ondan büyük bir dahi Rıza Paşa'nın mektep sıralarında öğrendiği harp fenninin fevkinde Nazım Paşa'nın bir planı olacağı pek tabii idi. Paşa bu planıyla Sofya şehrini Ayasofya camisine ilhak edecekti (!). İşte Kâmil Paşa Nazım Paşa'yı bu kabadayı dehasından istifade için hesabı Rıza Paşa'nın yerine Harbiye Nâzırı nasbettiğiştir". Bkz, İrtem 2003: 99.

15 Zabıtların aldığı karar şöyledir: "Nâzırların tebdilinin Kanuni Esasi'ye mugayir olduğu kanaatinin hükümran olduğu ve zabitanın mütehyiç bulunduğu ve bu hususun tashihle zabitanın teskinini, selameti memleket namına iletiriz." Bkz, Karabekir 1995: 420-421.

16 Ahmet Turan Aklan, Kâmil Paşa'nın o anda odada bulunan Bahriye Nâzırı Vekili Hüsni Paşa ve Harbiye Nâzırı Nazım Paşa'yı "şayet aleyhinizde bir şey söylemek isterlerse siz bulunmayın" diyerek dışarı çıkarttığı, zabıtların gitmesinden sonra Nazım Paşa'nın Mektupçu Ali Fuat Bey'e hitaben "Ne dersin Mektupçu Bey, Bahriye Nezareti'ni ben isteyeyim de topunun analarını mı ..." dediğini iddia etmektedir. Bkz, Alkan 2001: 119.

mediklerini” ifade ettikten sonra, “Zabitan, Kanun-i Esasiye sadakat yemini ettiklerinden heyecan içindedirler. Bir hadise zuhur edebilir. Bir barut fıçısı gibidirler. Biz bunun önünü almak için size müracaat ettik, mesele Hüsnü Paşayı isteyip istememek meselesi değildir, demek suretiyle Kâmil Paşa’yı üstü kapalı gözdağı vermişlerdir. Kâmil Paşa da bunun üzerine, “arkadaşlarınıza söyleyin müsterih olsunlar, yarına kadar bu meseleyi tas-hih edeceğim” (Karabekir, 1995: 422-423) diyerek subaylara güvence vermek istemiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, İkinci Ordu’ya mensup asker ve subaylarının Har-biye Nâzırı Nazım Paşa’yı desteklemediklerine ve Bahriye subaylarından bazılarının da Bahriye Nâzırı Vekili Hüsnü Paşa aleyhinde olduklarına dair bir güvence aldıktan sonra, Cemiyet’in bu olayı Meclise taşımış olduğu muhtemeldir.

Berlin’de yayınlanan “Berlinel Lokal İngeniver Gazetesi”nin 13 Nisan 1909 tarihli sayısında çıkan bir haberde;

“Genç Türkler yarın Meclis-i Mebusan’da Kâmil Paşa’nın sükûtunu istihsale çalışıyorlarsa da Zat-ı Hazret-i Padişahîye karşı tertip olundu-ğu beyan olunan fesadın mecrud kendi tahrikaneleri eseri olduğunu ispat edeceklerdir. Memalik-i Osmaniye’de Hükümet-i Meşrua mı; yoksa Genç Türk Komitesi mi? icra-i hükümet edeceği işte o gün anlaşılacaktır” (BOA, Fon Kodu: Y.EE... KP, Dosya No: 86-34, Gömlek No: 3373)

denilmek suretiyle yaşanan olayların Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında bir güç gösterisi ya da bir düello olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.

III. Kâmil Paşa Hükümeti’nin Meclis-i Mebusan Tarafından Düşürülmesi

Osmanlı Meclisi Mebusan’ı, 14 Şubat 1908’de (31 Kânunusani 1324) Gümülcine Mebusu İsmail Bey ve beş arkadaşının hazırladıkları, “Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının azledilerek yerlerine yenilerinin getirilmesinin meşrutiyet yönetimi prensiplerine aykırı olduğu, bu hususun Sadaret makamına sunulmasına dair takrir” (MMZC, I, 590) de belirtildiği üzere bahsi geçen konuyu görüşmek üzere toplanmıştır. Meclis’te yapılan görüşmelerde, ilk sözü Kangırı (Çankırı) Mebusu Tefik Efendi almıştır. Tefik Efendi, Sadrazamın Meclise neden gelmediğini sorduktan sonra; Sadrazamın telefonla Meclise çağırılmasını ve her ne zaman müsait ise, gece yarısı olsa bile beklenmesi gerektiğini ifade etmiştir (MMZC, I, 590). Bu talep üzerine Kâmil Paşa’nın Meclise çağırılması uygun bulunmuş, durum Bâbîâli’ye telefonla bildirilmiştir. Ancak Kâmil Paşa, aldığı bu çağrıya cevaben “gensorunun reddedilmesini rica ederek” (BDFa, Doc No: 26, s. 109), Meclise gelmeyi kabul etmemiştir. Bazı kaynaklarda Kâmil Paşa’nın o gün Meclise gelmesi halinde, İttihatçı fedailer tarafından öldürüleceği iddia edilmiştir¹⁷.

17 Süleyman Kani İrtem’in, Mehmet (Prens) Selahaddin’den aktardığı bir iddiaya göre, “ Kâmil Paşa Kabinesine âdem-i imtât beyan olduğu gün paşa mebusan dairesine gelmiş olsaydı Meclis kapı ve koridorlarına, Ayasofya Meydanına yerleştirilmiş İttihat ve Terakki eşkıya ve fedaileri tarafından katledilecekti. Bu cinayetin icrası Almanya’nın İstanbul elçisi Baron Marscall ve Almanyalı Müşir Golç Paşa’nın gizli teşebbüs ve tertipleri neticesi olarak İttihat ve Terakkice tarafırdı” diyerek İttihat

Daha sonra Kâmil Paşa'nın Meclise göndermiş olduğu; "13 Şubat 1908 (29 Kânunusani 1324) tarihli tezkere-i âliyelerine cevaptır" başlıklı tezkeresi okunmuştur. Kâmil Paşa bu tezkeresinde, "Harbiye Nâzırının tebdilinin hal ve faslı ile uğraşmakta bulunduğumuz mesaili mühime-i hariciyemiz şiddetli baskısı altında olduğundan" bahanesini ileri sürmüş ve toplantının çarşamba gününe ertelenmesini talep etmiştir (BOA, Fon Kodu: Y.EE... KP, Dosya No: 86-32, Gömlek No: 3139)¹⁸. Tezkerenin devamında ise gazetelere haber olan "avcı taburlarını geri gönderme meselesine dayanılarak Harbiye Nâzırının değiştirilmiş olduğu söylentilerine" de değinerek, bu durumun gerçeğe uygun olmadığını belirtmiştir¹⁹.

Mecliste daha sonra eski Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa ve Bahriye Nâzırı Arif Hikmet Paşa'nın Meclis Başkanlığına göndermiş oldukları cevaplar okunmuştur²⁰. Ali Rıza Paşa, Kâmil Paşa'nın tezkeresine vermiş olduğu cevapta, Harbiye Nezaretinden istifa etmediği halde bir sebep bildirmeksizin Mısır Fevkalade Komiserliğine atandığını, bunun Kanun-ı Esasiye aykırı olduğunu ve "tarafı acizanemden hiçbir vechile kabul olunamayacağını" ifade ederek, Meclisten "kanunen taht-ı teminde bulunan hukuk-ı sarihamin muhafazasını talep ederim" demiştir. Daha sonra söz alan Berat Mebusu Yusuf Kemal Bey, Kâmil Paşa'nın Meclise gönderdiği tezkirede avcı taburları meselesinde yapmış olduğu izahatın "yalan" olduğunu iddia etmiş ve Sadrazam Paşa'nın imzasıyla Harbiye Nezaretine gönderilen tezkireden bahisle, "Üçüncü Ordudan dört taburu filan yere gönderiniz. Onların gitmesi, Üçüncü Orduda noksan zuhuruna sebep olur. Üçüncü Ordudan İstanbul'a celledilen avcı taburlarını gönderiniz" demiştir (MMZC, I, 593). Aynı konuda Gümülcine Mebusu İsmail Bey ise yaptığı konuşmada;

"...Dikkat buyrulmasını rica ederim. Kâmil Paşa gayet dolambaçlı bir ifade ile diyor ki: avcı taburlarının bazı bedbahtlar tarafından Yanya'ya gönderilmesi için kendi tarafından vâki olan teklifin Harbiye Nezareti tarafından reddedilmesi sebep-i müfsidat olarak bazı müfsitler tarafından ortaya sürülüyor, efkâr-ı amme galeyana sürükleniyor. Şimdi burada kalalım. Birkaç günden beri hepimiz gazete okuyoruz. Şu zevat-ı kiram içinde ga-

ve Terakki'nin Kâmil Paşa'yı öldürmeyi planladığını söylemektedir. Kani İrtem ise, bu olayı iftara olarak kabul etmektedir. (İrtem 2003: 91). Bir başka iddiaya göre, görüşmeler sırasında "Mecliste ve lobilerde şiddetli olaylar meydana gelmiş: subaylar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarları mebuslara tabancalarını göstererek, onlara gözdağı vermişlerdir." denilerek, Meclis'te bulunan mebusların subaylar ve Cemiyete bağlı fedailer tarafından silah gösterilmekle tehdit edildiği belirtilmektedir. (BDFA, Doc No: 26, s. 109). Subayların Meclisi Mebusan'a gelerek Mebusları silah ile tehdit etmeleri ile tam iki ay sonra patlak verecek olan 31 Mart (13 Nisan) İsyanı sırasında askerlerin Meclise gelerek aynı tarz altında Mebusları tehdit etmeleri büyük benzerlik göstermektedir.

18 Hüseyin Cahit'e göre Kâmil Paşa'nın Meclise gelmeme nedeni şudur; "Bu ihtimal ki manevradan ibaretti. Çarşambaya kadar gazetelerle efkârı hazırlamak ve mevkiini sağlamlaştırmak istediğine hükümlenabilir." Yalçın 1935: 278.

19 "... Dersaadet'te bulunan avcı taburlarının çıkarılmasına dair Sadarettin emir ita kılındığı ve bu emrin infazına vukûbulan muhalefet üzerine Harbiye Nâzırı'nın tebdil edildiği rivayet olunmakta olup, bu rivayetin dahi mücerret mebusan-ı kiramın takdiratını şimdiden ihlal ve efkâr-ı umumiyeyi bir galeyana nâbecâyâ sevk etmek niyet-i mefsedetkâranesine mebni olacağından, bu şayianın mugayir-i hakikat oluşunu şimdiden beyan ederim" Bkz. MMZC- I. 591.

20 Cevapların tam metni için Bkz, MMZC, I, 592.

zeteler, Harbiye Nâzırı avcı taburlarının gönderilmesine muvafakat etmediğinden dolayı azledilmiş yolunda bir fırka var mıdır?”, "...Yoksa Harbiye Nâzırı, avcı taburlarının gitmesine muhalif olduğundan dolayı reddolunmuş, azlolunmuş yok. Bunu Kâmil Paşa kizb (yalan) olarak ihtira ediliyor. Bu, Kâmil Paşa'nın muhteracatındandır" (MMZC, I, 595) demek suretiyle, Yusuf Kemal Bey'i desteklemektedir. Gümilcine Mebusu İsmail Bey devamla, "Kâmil Paşa haklı ise elini öpelim, güvenelim, hayır, değilse vatana karşı bin türlü his ile meşbu olan adamı reddederim" (MMZC, I, 596).

diyerek, Kâmil Paşa'nın Meclise gelerek izahat vermesini ve bunun oylanmasını istemiş, bu durumun artık, "milletin hukukunu muhafaza etmek" olduğunu belirtmiştir (MMZC, I, 596).

Gümilcine Mebusu İsmail Bey'den sonra söz alan Mentеше Mebusu Halil Bey ise yapmış olduğu konuşmasında;

"Öyle mesele oldu ki, zahirde pek ziyade su-i telakkiye meydan verildi. İki tane Harbiye ve Bahriye ve Adliye Nâzırını çıkarmamış, Bahriye Nâzırını haberi olmaksızın azletmiş. Tabii bu, güzel bir silah oldu. 'Vay! Kâmil Paşa istibdadı iade, millete tecavüz ediyor' gibi herkesçe ahali arasında tahşi ezhan ettiler. Fakat düşünülürse Kâmil Paşa gibi 50-60 seneden beri efkârı hürriyet pervanesi olan bir adam böyle arz ettiğim gibi, 25 gün evvel buradan alkışlarla giden adam, ne olup da böyle bir hafta içinde birden bire en muhteran olan, en hürriyetperverane bir adam, müstebid oldu? Bu gibi şeyler tabii bir parça ehemmiyetsizlik verir"

şeklinde konuştuğuktan sonra, Nâzırların azledilmesinden bahisle;

"...Gördüm ki, bu mesele de Kanun-ı Esasinin aleyhinde bir şey yok. Kanun-ı Esasiye tecavüz vaki değil. Kanun-ı Esasi dairesinde her yerde Nâzırlar, hükümdar gerek imparator olsun, gerek cumhur olsun, bunların vekilidir, vekilleri azl ve nasbetmek her devlette kabul edilmiş bir haktır, Hükümdara aittir. Bu, öteden beri biliriz ki, kuvvetler taksimine dair olan nazariyeleri teşkil eder. Kuvvetler yekdiğerinden ayrı olmalıdır ki, yekdiğerine tevafuk etmemelidir ki, kuvvetler arasında istibdat husule gelmeden hâsıl olsun" (MMZC, I, 596-597)

demiş ve devamla Nâzırların mebus olmadığından bahisle, bunların atanması hususunun tamamen hükümdara ait olduğunu belirtmiş ve olayın aceleye getirilmemesini, çarşamba gününün beklenmesini tavsiye etmiştir (MMZC, I, 596-597).

Bu konuşma üzerine Dranç (İşkodra) Mebusu Esat Paşa ise, tahririn ertelenmesinin doğru olmadığını beyan etmiştir (MMZC, I, 597). Daha sonra söz alan Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Emrullah Bey ise, "Kanun-ı Esasiye bir darbe vurulduğunu" ifade ederek, "olay bununla kalmış olsaydı tahririn belki çarşamba gününe ertelenmesine müsaade edebilirdik" diyerek, işin içine başka bir işin girdiğini ifade etmiştir.

Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Emrullah Bey'e göre, "Heyet-i Vükeladan tereshşuh etmiş bazı sözler" vardır. Sızan bu sözlerde, "Harbiye ve Bahriye Nâzırının askerlerimizin

bir kısmını şey edecek, bunların hissi vatanperveresini tahdiş edebileceğini ifade etmektedir. Belki bir tesadüftür”. Emrullah Bey’in konuşmasının ardından Meclisi Mebusan’a, İstanbul’da bulunan sekiz zırlı süvarinin kumandanlarının imzasıyla, nerdeyse Meclisi tehdit eden bir yazı gelmiştir²¹. Gelen bu yazıya Meclisin tepkisi şu surette olmuştur. Ankara Mebusu Mahir Said Bey tepkisini, “asker siyasete katılmaz efendim” sözleriyle belirtmiş, Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Bey ise, “askerler, Meclis-i Mebusana istida vermekten memnu’ mudur efendim?” sözleriyle olayın normal bir davranış olduğunu ifade etmiş, Ankara Mebusu Talat Bey ise, “Selamet-i vatanı tehlikede gören her fert karşıabilir.” (MMZC, I, 599) şeklinde tepkilerini dile getirmişlerdir.

Daha sonra söz alan İstanbul Mebusu Kozmiti Efendi, Sadrazamdan gelen tezkereden bahsettikten sonra, bahriye askerlerinden gelen mazbata ve İstanbul’da bulunan 40 tabur askerin en büyük subayından en küçük rütbeli askerine kadar Meşrutiyet’in devamının güvencesi olduğunu belirterek, istizahta acele edilmemesini ifade etmiştir (MMZC, I, 600–601). Daha sonra söz alan İstanbul Mebusu Zehrap Efendi ise, “...diğer taraftan bir heyecandan, bir galeyandan bahsolunuyor, bu heyecan, hakikaten var mıdır? Ben şayanı muhakemedir.” dedikten sonra,

“...Hele şu donanmanın süvarileri tarafından gelen varakayı anlamıyorum. Bunların kendileri burada hasbe’l- hamiye hasbe’l-vazife memur iken, kendi yedlerindeki kuvvetin senedi hiçbir kimsenin yedinde mevcut değil iken, kendileri nasıl gelip de diyebilirler ki heyecan var, asayiş muhtel olur? Bize kalkıp da asayiş muhtel olmak tehlikesindedir; bu sözü kendilerinden bize tefhim eylesidir” meşrutiyeti muhafazaya herkes kendi hesabına mecburdur”.

diyerek meşrutiyetin korunmasının sadece askere ait olmadığını belirtmiştir (MMZC, I, 602).

Meclis’te görüşmelere ara verildiği sırada Meclis-i Mebusan Başkanlığına Kâmil Paşa’dan ikinci bir tezkere gelmiş, ilk tezkeresinde yer vermiş olduğu maddelerden bahsetmeyerek, “kaynağı bilinmeyen söylentiler, önemsiz olduğu gibi bugün hiçbir heyecan mevcut olmadığından” izahatını çarşamba günü vereceğini ifade etmiştir²².

Meclis’te konuşmalar tekrar başlamış; söz alan Sivas Mebusu Hüsnü Bey; “...şimdi Nazım Paşa Harbiye Nezaretinde kaldıkça, onun için gerek Meclisi Mebusan’a, ge-

21 Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Mâruz-ı çakerdir.

Merbutan huzur-ı âsafânelerine ve suret-i musaddakası Sadaret-i Uzmaya takdim kılınan mufassal protestoda arz ve beyan edildiği üzere, Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının şöyle bir zamanda ve bila sebep tebdilleri Meşrutiyete muvafık görülmeceği ve ileride şayan-ı teessüf ahvalin zuhur edeceği anlaşılmasına binaen, her halde husûsât-ı mâruzanın Meclis-i Mebusanca nazar-ı dikkate ve ehemmiyete alınarak icabının âcilen bezli inayet buyurulmasını ehemmiyetle rica olunur. Ol babda... 29 Kânunusani 1324.

Abdülmecid Kruvazörü Süvarisi, Abdülhamid Kuruvazörü Süvarisi, Zırlı Asar-ı Tevfik Süvarisi, Peyk-i Şevket Kruvazörü, Zırlı Feth-i Bülent Süvarisi, Zırlı Mesudiye Süvarisi, Zırlı Donanmayı Hümayun Komodoru, Berki Satvet Kuruvazörü (hepsinin altında rütbe ve mühürleri vardır). Bkz, MMZC, I, 598–599.

22 Tezkirenin tamamı için Bkz, MMZC, I, 603.

rekse Meşrutiyet'e hiçbir tehlike olmadığını" belirterek, istibdat döneminde olduğu gibi "mış"lara kapılmamak gerektiğini ifade etmiştir (MMZC, I, 604). Hüsnü Bey'den sonra söz alan Bolu Mebusu Habib Bey, Bahriye askerlerinin yollamış olduğu dilekçe ve avcı askerleri hususuna değinmiş ve Kâmil Paşa'yı suçlayarak;

"Ben, iki nokta-i nazardan söz söylemek istiyorum. İlki, Bahriye Zabıtanın bu yolla bir mazbata ile Meclisi Mebusan'a müracaat etmeleri muvafık değildir, dediler. Vakıa bu, işin aslı muvafık olmayabilir ve olmaz da. Fakat bunlar meşru bir yol takip etmek istiyorlar. Zira diyorlar ki, başımıza konulmuş olan Hüsnü Paşa, devr-i sabıkta hafiyeliği ile vesair bir takım ahval-i hususiyesiyle kötü bir yer kazanmıştır. Bu adam bu mevkiye gelmekte, biz asker olduğu için itaate mecburuz, borçluyuz. İtaat ettiğimiz halde donanmalarımızı Haliç'e hapsedecek²³. Bir kuvvet kalmayacak istibdatın ihyasına vesile ile çalışacaklar. Bunun için biz bunu kumandan tanımayız. Zira biz tanırsak, itaate mecburuz diyorlar. Bundan dolayı vaki olan hareketlerinin bir hata gibi edilmesi lazımdır.

İkincisi de, Sadrazamın, bu gibi dolapları, fırıldakları çevirmeye neden dolayı mecbur olduğunu anlamak lâzım. Ahvale bakılırsa, birkaç sebep var: Birincisi, burada bulunan avcı taburlarının, kışlaları münasebetiyle daima o civarda, Yıldız civarında manevra yapmaları. Zira bunların zabıtları vaktiyle vatan için, millet için ayağından çarığı çıkarmamış, dağda, bayırda yorulmak bilmez gayur, genç, hamiyetli adamlardan ibarettir. Bunlar milletin yedirdiğini helal ettirmek için çalışmak istiyorlar. Bunun için de civardaki arazinin ahvalinden istifade ile talim ve manevra yapıyorlar. Sadrazam, bunların bu manevralarını senet, bir hüccet makamında tutarak, güya Saray etrafındaki büyük manevraları bir suikasta müstenit imiş gibi göstermeye çalışıyor. Bunun için bu taburları buradan atmak yolunu düşünüyor. Bu vecihle Mabeyne yaranmak istiyor". ikincisi, donanmanın hareketidir. Zira donanma Marmara'ya gidip gelirken, ara sıra Beşiktaş'ın önünden geçiyor, yahut orada demir atıp yatıp duruyor. Evvelden beri zaten Padişahı donanma ve ordu aleyhinde bulunacaktır diye korkuttuklarından, bunların şu vaziyette bulunmaları, Padişaha "Senin aleyhinde istimal edecekler" gibi bir senet makamında gösteriyor. İşte çarşamba gecesi de Mabeyne bu yoldan söylemişlerdir ki "Bunlar senin hal'ine çalışacaklardır"²⁴ demiştir. (MMZC, I, 605), Sadrazamın, Padişahı yanlış bilgilendirerek kendisine çıkar sağladığını da belirtmiştir. Bağdat Mebusu İsmail Hakkı Bey de;

"... İşte bugün, büyük bir darbe karşısında bulunuyoruz. Heyet-i Vükelâ, Meşrutiyete büyük bir darbe vurduğu gibi, Başvekilimiz bu Meclis-i

23 Kâzım Karabekir eserinde Hüsnü Paşa'dan donanma kumandanına şöyle bir tezkere geldiğinden bahsetmektedir; "Donanmanın tamirine ait raporları gönderin. Biran evvel Haliç'e alıp tamire başlatacağız.", Karabekir 1995: 420.

24 Aynı bilgiyi Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'de doğrulamaktadır. Bilgi için Bkz, BOA, Fon Kodu: Y..EE...., Dosya No: 94, Gömlek No: 40, Tarih: 19/M/1327.

Mebusan'ın haysiyetine, izzetinefsine dokunacak büyük darbe, en büyük darbeyi vurdu. Bugün millet, bizi imtihan ediyor. Eğer bu imtihandan millet karşısında eser-i zaaf ve cebanet gösterirsek, millet, bizi bednâm edecektir" (MMZC, I, 607).

diyerek Kâmil Paşa'nın bu hareketiyle Meşrutiyete bir darbe vurmuş olduğunu belirtmiştir.

Ankara Mebusu Talat Bey, Velihaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından tahta oturtulacağına dair dedikodulara karşı, "...demek ki İkinci Velihaht – Velihaht-ı Sâni tabirine de yoktur. Yusuf İzzettin Efendiyi iclas hakkındaki müfteriyatı Osmanlı İttihat Cemiyeti hiçbir vakitle kabul edemez. Bunu kat'iyen ve şiddetle reddederim"²⁵ diyerek bu dedikoduların gerçeği yansıtmadığını ifade etmeyi uygun görmüştür. Bu tip bir habere Paris'te çıkan "Figaro Gazetesi"nde de rastlanmaktadır²⁶. Daha sonra 102 Mebus imzası ile Meclis Başkanlığına, Kâmil Paşa Hükümetine "âdem-i itimat" beyan eden bir karar verilmiş (MMZC, I, 610), bu karar üzerine oylama yapıp yapılmayacağı üzerine tartışmalar sürerken, Meclis Başkanlığına Kâmil Paşa imzalı bir tezkere gelmiş; Kâmil Paşa gönderdiği tezkerede, "... galeyân-ı efkârdan dâhilen ve haricen husule gelecek vehametın mesuliyeti badilerine ait olmak üzere hemen bil'istifa Mühr-i Hümayunu Zat-ı Şahanelerine arz ve takdim ile Meclis-i Mebusan'a hazırlamakta olduğum beyanatı matbuat vasıtasıyla neşr ve ilana mecbur olacağımdan bu babda cevab-ı âlilerine muntazır olduğundan" (MMZC, I, 610) diyerek, istifadan sonra çıkacak vahim olayların sorumluluğunun Meclise ait olacağını belirtmiştir. Kâmil Paşa, tıpkı Mithat Paşa gibi, "Ben gidersem halk ayaklanır" kabilinden düşünmüş, Meclise karşı son kozunu tehdit olarak oynamış ancak başarılı olamamıştır.

Meclis'in 14 Şubat 1909 tarihinde yaptığı oylamada, Kâmil Paşa Hükümetine 207 oydan sekiz mebus itimat oyu, 196 mebus itimatsızlık oyu vermiş ve Kâmil Paşa Hükümeti resmen düşmüştür²⁷. Ahmet Rıza Bey oylama sonucunu bir tezkere ile Kâmil Paşa'ya bildirmiştir (BOA, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 34, Gömlek No: 3367). Böylece Kâmil Paşa'nın istifasından önce Meclis, Hükümeti düşürmüştü ve aynı gece saat 4.00 sularında II. Abdülhamid'in huzuruna çıkan Meclis Başkanı Ali Rıza Bey ve Meclis İkinci Başkanı Talat Bey, Kâmil Paşa'ya Meclis tarafından 198²⁸ oyla itimatsızlık oyu verilmiş olduğunu belirterek, Padişah'tan Kâmil Paşa'nın yerine, kendini halka ve harici işlere

25 MMZC, I, 610. 30 Kânunusani) 1327 (12 Şubat 1909 Cuma gecesi Mabeyin'e gelen Binbaşı Enver Bey (sonradan Paşa) ve Avcı Taburları Kumandanı Remzi Beyler, " Yusuf İzzettin Efendi hakkında deveran edip Terakki ve İttihat Cemiyetine itaf edilmek istenen şayiadan Cemiyetin biri ve azı olduğunu Padişah Efendimiz Hazretlerine ispat için Avcı Taburlarının Selamlık Resm-i Âliyesinde bulunmadığı ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin Zat-ı Hümayun-ı Şahane'ye karşı daima sadık bulunduğu hakkında" beyanda bulunmuşlardır. Bkz, BOA, Fon Kodu: Y.EE..., Dosya No: 94, Gömlek No: 40, Tarih: 19/M/1327; Rıza Paşa ve Arif Paşa'da Yusuf İzzettin Efendi'yi tahta geçirmede yardımcı olacaktır. Akşin 2003: 167.

26 Haber için bkz, BOA, Fon Kodu: Y.EE... KP, Dosya No: 34, Gömlek No: 3372.

27 Oyların dağılımı için Bkz, MMZC, I, 613–614.

28 Oylamada geçersiz sayılan iki oy itimatsızlık oyu olarak görülmüştür.

adayan birinin Sadarete atanmasını talep ve rica etmişlerdir. Bunun üzerine II. Abdülhamid, düşen kabinede Dâhiliye Nâzırı olan Hüseyin Hilmi Paşa'yı Sadarete, kendisine istifasını veren Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin yerine de, Rumeli Kazaskeri olan Ziyaeddin Efendi'yi atamıştır (BOA, Fon Kodu: Y.EE.. Dosya No: 94, Gömlek No: 40, Tarih: 19/M/1327). Bahsi geçen bu gelişmeler İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'in Londra'ya göndermiş olduğu 1908 Yılı Türkiye raporunda, Kamil paşanın sadareti boyunca üç kuvvete karşı başarılı olduğu belirtilmektedir. Bu üç kuvvet, O'nun yetkilerine itiraz eden meclis, 3. Kolordunun bir araya getirilmiş taburları (Avcı Taburları) ve basındır.²⁹

IV. Sonuç

II. Meşrutiyet, 23 Temmuz 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tazyikiyle ilan edilmiş ve Cemiyet, devlet işlerinde söz sahibi olmak istemiştir.

Said Paşa'nın istifası ile birlikte Kâmil Paşa, Hükümet kurmakla görevlendirilmiş, Kâmil Paşa'nın 5 Ağustos 1908 ile 14 Şubat 1909 tarihleri arasında yaklaşık yedi aylık bir sadaret dönemi olmuştur.

Meşrutiyet'in ilanını müteakip; Hükümette bir değişiklik görülmemiştir. Dolayısıyla, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tazyiki ile ilan edilen bir Meşrutiyet'ten sonra, Cemiyet'in kadrolarının Hükümet olamaması Cemiyet açısından yapılan işin yarım kalması olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede Cemiyet, sık sık Kâmil Paşa'ya müdahale etmeye başlamıştır. Kâmil Paşa Hükümeti'nin kurulduğu ilk aylarda ilişkilerde bir problem yaşanmazken, Hükümet - Cemiyet ilişkileri; bir süre sonra yerini gerginliğe bırakmıştır. İlk zamanlarda Cemiyet'in taleplerini makul karşılayan Kâmil Paşa, sarsılmaya başlayan otoritesini, Cemiyet'in İstanbul'daki dayanağı olan Avcı Taburları'nı tekrar Makedonya'ya göndermekle ve Cemiyet'in Hükümet'teki üyeleri olan Harbiye Nazırı ile Bahriye Nazırını görevden almakla yeniden sağlayacağını düşünmüştür. Ancak böyle bir durum gerginliğe yol açmış, bir Hükümet krizi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu iki olay karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti suskun kalmamış, aksine Kâmil Paşa Hükümeti'ne bir gensoru önergesi vererek siyasi kozunu oynamıştır. Kâmil Paşa'nın, Mithat Paşavari düşünmesi ve Meclise gelmemesi ile birlikte yaşanan kriz daha da artmıştır.

Sonuç olarak Kâmil Paşa Hükümeti, 14 Şubat 1909'da, çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından verilmiş olan "âdem-i itimad (itimatsızlık)" oyları ile düşürülmüştür. Bu olay ile beraber Kâmil Paşa Hükümeti, II. Meşrutiyet devrinde "Gensoru Önergesi" ile düşürülen ilk hükümet olmuştur.

Kâmil Paşa'nın yerine Sadarete atanan Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli Umumi Müfettişliğinde bulunmuş, Kâmil Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nâzırlığı yapmış bir devlet adamıdır. İttihatçı olmasa bile, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadarete getirilmesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet içerisinde rolü artmıştır.

Meclis-i Mebusan'ca düşürülen ilk kabine Kâmil Paşa Hükümeti, Cumhuriyetin siyaset laboratuvarı olan II. Meşrutiyet devri içerisinde, yer ve rol sahibi olmuştur.

29 Ayrıntılı bilgi için bkz, BDFA, Doc No: 26, s. 110.

Kaynakça

- Ahmet İzzet Paşa. (1992). *Feryadım*. C. I. İstanbul: Nehir Yay.
- Akşin, S. (2003). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. (3. Bsk.), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ali Cevat. (1991). *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi; II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*. (Haz.: Faik Reşit Unat). Ankara: TTK Yay.
- Alkan, A. T. (2001). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Armaoğlu, F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. Ankara: TTK Yay.
- Bayur, H. K. (1954). *Sadrazam Kâmil Paşa -Siyasi Hayatı-*. Ankara: Sanat Basımevi.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılâbı Tarihi*. C. I, k. 2, (3. Bsk.), Ankara: TTK. Yay.
- BEYDİLLİ, K. (1989). "Ahmet Tevfik Paşa", *DİA*, C. II, İstanbul.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 86-32, Gömlek No: 3139.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 32, Gömlek No: 3183.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 34, Gömlek No: 3367.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 86-34, Gömlek No: 3368.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 34, Gömlek No: 3372.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE. KP, Dosya No: 86-34, Gömlek No: 3373.
- Boa*, Fon Kodu: Y.EE., Dosya No: 94, Gömlek No: 40, Tarih: 19/M/1327.
- British Documents On Foreing Affaird: Reports And Papers From The Foreing Office Confidential Print*. (1985). (Ed.: BOURNE, K. ve D. C. WATT) Part, I, Series B, Volume 20, The Otoman Empire Under The Young Turks, 1908-1914, University Publications of America.
- British Documents On Foreing Affaird: Reports And Papers From The Foreing Office Confidential Print*. (1985). (Ed.: BOURNE, K. ve D. C. WATT) Part, I, Series B, Volume 20, The Otoman Empire Under The Young Turks, 1908-1914, University Publications Of America.
- İnönü, İ. (1969). *Hatıralarım; Genç Subaylık Yılları (1884-1918)*, (Haz.: Selahattin Selek). İstanbul: Burçak Yay.
- İrtem, S. K. (2003). *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu; Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, (Haz: Osman Selim Kocahanoğlu). İstanbul: Temel Yay.
- Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*. İstanbul: Emre Yay.
- Mmzc*, (1982). C. I, Ankara: TBMM Basımevi.
- Mc Culagh, F. (1990). *Abdülhamid'in Düşüşü*, (Çev: Nihal Önel), İstanbul: İstanbul Kitaplığı.
- Soy, H. B. (2004). *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi*. Ankara: Phoenix Yay.
- Turfan, M. N. (2005). *Jön Türklerin Yükselişi*, (Çev: Mehmet Moralı). İstanbul: Alkim Yay.
- Volkan Gazetesi, Nu: 45, 14 Şubat 1909; Nu: 43, 12 Şubat 1909; Nu: 47, 16 Şubat 1909.
- Yalçın, H. C. (1935, 24 Ağustos). "Meşrutiyet Hatıraları...", *Fikir Hareketleri* 96.